

Література

1. Антонов А.И., Филипс Ч. Томас Феминизм и семья: историко-социологический анализ / Антонов А.И., Филипс Ч. Томас. – Москва: Грааль, 2002. – 62 с.
2. Бьюкенен П.Дж. Смерть Запада: чем вымирание населения и усиление иммиграции угрожают нашей стране и цивилизации [Электронный ресурс] / П.Дж.Бьюкенен. – Режим доступа: <http://libereya.ru/biblus/bukenen/>
3. Никонов А. Конец феминизма. Чем женщина отличается от человека / Никонов А. – М.: „Издательство НЦ ЭНАС”, 2005. – 254 с.
4. Михальова О. Ставлення до фемінізму в українському суспільстві (на прикладі інтерв'ю з українськими жінками) [Електронний ресурс] / О.Михальова // Гендерний журнал „Я”. – 2010. – № 4. (26). – С. 10-14. – Режим доступу до статті: www.krona.org.ua/uk/ya-magazine
5. Попкова Л., Жидкова Е. Феминизм, или история борьбы женщин за права человека: курица – не птица... / Л.Попкова, Е.Жидкова // Гендер для чайников. – М.: „Звенья”, 2006. – С. 227-257.
6. Ритцер Дж. Современная теория феминизма / Ритцер Дж. // Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
7. Ферри М.М. Феминизм и семейные исследования / Ферри М.М.; пер. с англ. Т.А.Гурко // Современные семьи (обзор исследований 80-х годов): Гендерные тетради. Отв. ред. Клецин А.А. – Вып.2. – СПб.: СПб филиал Института социологии РАН, 1999. – С. 71-96.
8. Фридан Бетти. Загадка женственности / Фридан Б. – М.: „Прогресс”, 1994. – С. 102-110.
9. Хома Т. Чи був фемінізм в Україні? / Хома Т. // І: Незалежний культурологічний журнал „І”. – 2000. – № 17. – С. 22.
10. Хрестоматия к курсу „Основы гендерных исследований”. Под ред. О.А. Ворониной. – М.: МЦГИ / МВШСЭН, 2000. – 358 с.
11. Элиот П., Мендел Н. Теории феминизма / Элиот П., Мендел Н. // Гендерные исследования: феминистская методология в социальных науках / под ред. И. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 1998. – С. 28-45.

Рецензент доктор історичних наук, професор М.Ф.Юрій

УДК 316.74:2

Сергій Яремчук
м. Чернівці

СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК НАУКОВИЙ НАПРЯМ І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Статтю присвячено аналізу розвитку соціології релігії в незалежній Україні. Автор розглядає передумови й особливості релігійних студій в сучасній Україні. Особливу увагу приділено дослідженню розвитку соціології релігії в контексті українського релігієзнавства. На прикладах конкретних наукових робіт охарактеризовано процес інституціоналізації соціології релігії в Україні як спеціальної соціологічної теорії. Також з'ясовується стан забезпеченості навчальною літературою викладання соціології релігії та окреслюються проблеми і перспективи розвитку соціології релігії в Україні.

Ключові слова: соціологія релігії, соціологія, релігієзнавство, релігійність, наука, церква, атеїзм.

Статья посвящена анализу развития социологии религии в независимой Украине. Автор рассматривает предпосылки и особенности религиозных исследований в современной Украине. Особое внимание уделено исследованию развития социологии религии в контексте украинского религиоведения. На примерах конкретных научных работ охарактеризован процесс институционализации социологии религии в Украине как специальной социологической теории. Также выясняется состояние обеспеченности учебной литературой преподавания социологии религии и определяются проблемы и перспективы развития социологии религии в Украине.

Ключевые слова: социология религии, социология, религиоведение, религиозность, наука, церковь, атеизм.

The paper analyzes the development of sociology of religion in independent Ukraine. The author examines the background and features of religious studies in modern Ukraine. Particular attention was paid to study the development of sociology of religion in the context of Ukrainian religious studies. The examples of specific scientific papers described the process of institutionalization of sociology of religion in Ukraine as a sociological theory. Also, it turns out the state of security training literature teaching sociology of religion and outlines the problems and prospects of the sociology of religion in Ukraine.

Keywords: sociology of religion, sociology, religious studies, religiosity, science, church, atheism.

Більшу частину людської історії вивчення релігії відбувалося в рамках теології (богослов'я). При цьому теологія була здебільшого конфесійно заангажованою. Світське ж дослідження релігії має історію всього у декілька сотень років, а в українському контексті – трохи більше століття. Початок вітчизняних світських релігійних студій пов'язаний з іменами професорів Київського університету кінця XIX – початку XX ст., а також із такими діячами українського національного руху, як М.Грушевський, В.Липинський, О.Лотоцький, А.Річинський, М.Шаповал. У той час, коли в зарубіжній науці формувалися окремі галузеві напрямки різних наук із дослідження релігії, на теренах України релігійні студії були перервані комуністичною владою. Релігія і Церква в Радянській Україні, внаслідок загальновідомих причин, опинилися в статусі другорядних та упосліджених інституцій. Тому їх дослідження, на відміну від зарубіжних країн, носило однобічний і тенденційний характер.

Більшість дослідників цього періоду писали свої роботи згідно комуністично-партійних настанов, які вимагали не вивчати релігію як таку, а як її долати. Вони прагнули визначити шляхи і навіть час відмирання, як тоді казали, релігійних забобонів. Релігійні студії радянської доби являли собою науковий атеїзм і поставали не як знання про релігію, а як її критика. Тому тогочасних дослідників релігії лише умовно можна поділити на філософів, соціологів, істориків, психологів тощо. Передусім вони були науковими атеїстами. Підтвердженням цього можуть слугувати слова радянсько-російського науковця В.Гараджі про те, що соціологія релігії в Радянському Союзі зосереджувала свою увагу на проблемах подолання релігії, секуляризації, переходу від релігії до науково-атеїстичного світогляду. Секуляризація трактувалася при цьому як процес поступової і повної емансипації суспільства й особистості не лише від впливу церкви, але й від релігії взагалі [7, с. 60]. Ідеологічно незаангажованих й науково обґрунтованих праць було обмаль.

Оскільки науковий атеїзм вважався науковою дисципліною, він був представлений як науково-дослідницькими, так і навчальними інституціями. У 1991 р. в Україні функціонувало дві науково-дослідницькі інституції:

1) Відділ (пізніше – сектор) світоглядних проблем релігії та атеїзму (створений у 1957 р. як відділ наукового атеїзму) Інституту філософії Академії наук України (очолювали в різний час доктори філософських наук, професори А.Єришев, Є.Дулуман, Б.Лобовик, а з 1990 р. – д.філос.н. А.Колодний);

2) Міжреспубліканський філіал (створений у 1975 р.) Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС (очолював тоді член-кореспондент АН України, професор О.Онищенко) [20, с. 19].

На навчальному рівні науковий атеїзм був представлений кафедрами у вищих навчальних закладах. Провідна кафедра такого напрямку була створена у 1959 р. на філософському факультеті Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка і протягом тридцяти років її очолював професор В.К.Танчер.

У період перебудови ставлення держави і Комуністичної партії до релігійних організацій та їх діяльності стало лояльнішим. Водночас втрачала затребуваність атеїстична проблематика релігійних студій. Як наслідок, Президія АН УРСР 26 червня 1991 р. прийняла Постанову „Про створення Відділення релігієзнавства Інституту філософії АН УРСР” (далі – Відділення), об'єднавши дві релігієзнавчі інституції України й укомплектувавши штати Відділення (загалом 35 наукових співробітників) за рахунок

наукових працівників Сектору світоглядних проблем релігії та атеїзму і переведених до нього 12 співробітників Міжреспубліканського філіалу. Керівником Відділення було призначено колишнього керівника філіалу, члена-кореспондента АН України О.Онищенко. Отже, науковий атеїзм став називатися релігієзнавством, і відповідні зміни відбулися в назвах дослідницьких інституцій, кафедр та наукових і навчальних планах.

У Відділенні були утворені три відділи: відділ філософії релігії (завідувач – д.філос.н. А.Колодний), відділ історії релігії (завідувач – д.філос.н. П.Яроцький) та відділ соціології релігії (завідувач – д.філос.н. П.Косуха). Відділення стало провідною науковою установою України з вивчення релігії. Водночас в українські виші вводився новий предмет – „Релігієзнавство” та відкривалися кафедри релігієзнавства, які подекуди укомплектовувалися за рахунок колишніх партійних функціонерів, які займалися атеїстичною роботою та колишніми викладачами кафедр наукового атеїзму.

Паралельно з розвитком соціології релігії, в межах релігієзнавства, вона почала відроджуватися і як спеціальна соціологічна теорія, тобто в межах соціології. Із часу відкриття перших соціологічних кафедр (1989–1990 рр.) соціологія релігії була запроваджена до навчального компоненту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін зі спеціальності „Соціологія”. Втім, на відміну від релігієзнавства, де соціологія релігії розвивається переважно як науковий напрям, у соціології вона інституціалізується і як навчальна дисципліна, що надає соціологам певні переваги.

Через різні причини, що є предметом окремого дослідження, релігійний фактор недооцінюється або зовсім не враховується в дослідженнях не лише таких основних сфер суспільства, як економіка, політика і культура, а в дослідженнях сім’ї тощо, хоча, здавалось би, очевидно, що цього не повинно бути, якщо ми хочемо мати достатньо повну й достовірну картину життя нашого суспільства. Тому проблематика дослідження релігії в соціології заслуговує на більшу увагу і є **актуальною** для нашого суспільства.

Зауважимо, що питання розвитку соціології релігії в Україні піднімається лише у виданнях Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України [1; 3; 4; 23]. Втім, там висвітлюються здобутки релігієзнавців, а наробки соціологів взагалі залишаються поза увагою. Тому автор визначив **мету** цієї статті – проаналізувати розвиток соціології релігії в Україні за останні два десятиріччя, окреслити її проблеми та перспективи розвитку.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: охарактеризувати рівень досліджень у галузі соціології релігії в релігієзнавстві та соціології; зробити аналіз навчальної літератури з цієї дисципліни; дослідити наукові пошуки у галузі соціології релігії; визначити фактори, які гальмують розвиток соціології релігії в Україні.

Наслідки довготривалої заангажованості дослідження релігії лише рамками атеїзму даються взнаки донині, про що свідчить сучасна характеристика А.Колодним і Л.Филипович стану навчальних посібників та рівня викладачів із релігієзнавства, які також можна застосувати і до соціології релігії: „Часто підручники пишуться шляхом простої зміни назви курсу – з наукового атеїзму на релігієзнавство – і водночас простого розлапкнення в текстах останнього марксистсько-ленінських цитат, усунення опійних оцінок релігії” [11, с. 159].

„Структура курсу з релігієзнавства майже повторює структуру курсу з наукового атеїзму, хіба що замість тем „Релігія і наука”, „Релігія і мораль”, „Релігія і мистецтво” та деяких інших з’явилося більше тем з історії релігії, тем про її конфесійні різновиди. В останньому ми так здригнулися, що „зайшли” в релігії давньої Індії, Китаю, Єгипту, Месопотамії, Греції, а сьогодення релігії і конфесій розглядаємо нашвидку і з якимсь острахом, а тим більше уникаємо тем про функціональну природу релігії на суспільному та індивідуальному рівні її буття.

Більше того, є у нас ще релігієзнавці, які пережовують те, що говорили про релігію науковці XIX століття або ж що говорять про неї нинішні наші колеги на Заході, хоч на перевірку виявляється, що останні безпосередньо навіть не спілкуються з носіями релігійних традицій, витворюють лише якісь свої умоглядні їх конструкти.

До написання підручників часто вдаються такі викладачі, які особисто навіть не

зустрічалися безпосередньо із носіями різних конфесій, пізнають сучасне буття конфесій частіше на основі того, що пишуть про них поверхово обізнані з релігійною ситуацією журналісти” [10, с. 156].

„Вони долучилися до соціології релігії через просте навчальне навантаження. Згодом, за дорученням кафедри підготувати посібник із курсу, вони стають авторами посібників, якість яких викликає багато запитань і коментарів. Багато з того, що вони читають студентам, для них самих є одкровенням, а відтак вони вважають, що видрукувані ними посібники будуть таким же одкровенням в науці” [11, с. 158].

Як зазначає А.Колодний: „Той предмет, який викладається під назвою „релігієзнавство”, як це засвідчує низка видрукуваних підручників, через свою конспективність і вибірковість навчального матеріалу скоріше є основами релігієзнавства. До того ж, його тематична наповненість дає підстави висновувати, що читається переважно конфесіологія релігій, а не релігієзнавство у всьому обсязі його дисциплінарних утворень” [20, с. 50]. Отже, соціологія релігії в навчальному курсі „Релігієзнавство” майже не представлена.

Перші навчальні посібники під назвою „Соціологія релігії” вийшли в Україні в 1999 р. і були підготовлені релігієзнавцями (колишніми науковими атеїстами – прим. авт.): один – за редакцією А.Єришева і М.Лукашевича [8], а інший – за редакцією В.Лубського, В.Козленка і Т.Горбаченко [12]. Багато в чому вони взяли за основу посібник радянсько-російського дослідника релігії В.Гараджі [7]. Водночас, і українські, і російські автори посібників із соціології релігії, є авторами посібників із релігієзнавства і деякі теми в них дублюються. В останній час, у 2008 р., вийшов підручник „Соціологія релігії”, автором якого є М.І.Пірен [16].

Розділ „Соціологія релігії” є в посібниках „Спеціальні та галузеві соціології”: в одному з них він написаний М.Лукашевичем [13], а в іншому Н.Балабановою [5]. Крім цього, такий розділ має місце у більшості підручників і посібників із загальної соціології, як вітчизняних, так і зарубіжних.

Втім, викладачі та студенти, які вивчають соціологію релігії, використовують в якості основної літератури посібники з релігієзнавства, зокрема „Академічне релігієзнавство” за редакцією А.Колодного [1]; посібники з соціології релігії та релігієзнавства російських науковців, зокрема В.Гараджі [7], В.Веремчука [6]; хрестоматії робіт класиків соціології релігії та релігієзнавства, здебільшого видані в Російській Федерації [19; 9; 17; 18] та іншу релігієзнавчу літературу.

Зауважимо, що навчальна література з соціології релігії написана або релігієзнавцями, які недостатньо ознайомлені з соціологією, або соціологами, які недостатньо розуміють релігійний феномен. Тому в Україні донині немає підручника з соціології релігії, який би отримав одностайне схвалення, як релігієзнавців, так і соціологів. А ситуація з викладачами цієї дисципліни подібна до вищеописаної щодо викладачів релігієзнавства.

Внаслідок урізання фінансування на початку 1990-х рр. штат Відділення релігієзнавства скоротився до 15 осіб, а в 1993 р. постало питання його реорганізації на зарубіжний манер, де дослідження релігії розбито між окремими науками, такими як соціологія, історія, філософія, психологія, політологія, етнологія тощо. При цьому, більшість світських дослідників релігії – соціологи. Про це свідчить кількість професійних товариств соціологічного спрямування: „Асоціація релігійного дослідження” (Religious Research Association – RRA), „Асоціація соціології релігії” (The Association for the Sociology of Religion – ASR), „Товариство наукового дослідження релігії” (Society for Scientific Study of Religion – SSSR), „Міжнародне товариство соціології релігії” (International Society for the Sociology of Religion – ISSR) [20, с. 73-74].

Але, зрештою, Відділення як автономна академічна інституція було збережене і з липня 1993 р. його очолив професор А.Колодний. З його ж ініціативи восени цього року було утворено Українську Асоціацію Релігієзнавців, що дало можливість об’єднати зусилля всіх дослідників країни (нині їх понад 300) на колективне вивчення актуальних проблем релігії.

Отже, в контексті вивчення релігії в Україні склалася унікальна ситуація. У ній існує окрема наука – релігієзнавство і окрема наукова установа – Відділення релігієзнавства

Інституту філософії НАНУ, що немає аналогів, як у далекому, так і в близькому зарубіжжі. Втім, Відділення поставило перед собою амбітну мету – здійснювати наукову координацію всіх релігієзнавчих досліджень, незалежно від наукової сфери. Відповідно, якщо в інших країнах соціологія релігії є лише частиною соціології, то в Україні вона водночас є й частиною релігієзнавства. Зауважимо, що така ситуація є заслугою передусім А.Колодного, який є автором і редактором лівової частки публікацій Відділення.

Внаслідок подвійного наукового підпорядкування соціології релігії, ми розглянемо обидва напрямки, але спершу – релігієзнавчий, оскільки він має хронологічну першість. Як вище було зазначено, відділ соціології релігії в новоствореному Відділенні очолив П.І.Косуха (1935–1996). Під його керівництвом у 1993–1995 рр. були проведені соціологічні дослідження трансформацій релігійної свідомості і функціонування релігійних спільнот за умов свободи совісті. Результати цих досліджень були використанні при написанні видрукуваної в 1994 р. у двох частинах праці „Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, перспективи” [22]. Але проблеми з фінансуванням призвели до того, що відділ соціології релігії у Відділенні був незабаром ліквідований, а соціологічні дослідження – припинені. Тому про розвиток соціології релігії в релігієзнавстві можна говорити лише частково, з певними обмеженнями.

Нині Відділення має два відділи: філософії релігії (завідувач д.філос.н. А.Колодний) й історії релігії і практичного релігієзнавства (завідувач д.філос.н. Л.Филипович) і науково-дослідницьку групу з ісламознавства (очолює д.філос.н. А.Арістова). За період функціонування у Відділенні Спеціалізованої Вченої ради із захисту дисертацій із релігієзнавства, лише дві кандидатські дисертації – Н.Дудар, нині – Пивоварова („Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану”, 2002) і О.Дурманенко („Релігія в контексті онтологічної безпеки особистості”, 2010), були захищені із соціології.

Більшість робіт – із філософії та історії. Але соціологічні аспекти присутні і в цих роботах. Серед них можна назвати дисертації таких дослідників, як А.Арістова („Релігійні конфлікти в перехідних європейських суспільствах: природа, динаміка, вплив на релігійно-суспільні процеси”, 2008), В.Бондаренко („Інституалізована православна релігійність в контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні”, 1993), В.Виговський („Релігія як суспільно-функціонуючий феномен”, 2005), Н.Гаврілова („Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України)”, 2007), В.Сленський („Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій: Україна в центрально-східноєвропейському контексті”, 2003), В.Климов („Православне чернецтво в Україні: релігієзнавчий аналіз суспільно значущої діяльності в проблемному дискурсі національної історії”, 2008), Л.Кондратик („Філософсько-соціологічний аналіз релігієзнавчої спадщини діячів українського національного відродження початку ХХ століття”, 2005), О.Саган („Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз”, 2005), В.Теремко („Релігійна громада: сутність та її історичні форми”, 2008), Л.Филипович („Етнологія релігії: традиція вітчизняного релігієзнавчого осмислення і теоретичне вирішення проблем співвідношення релігії та етносу”, 2000) та ін.

Відділення за час свого існування випустило понад 350 видань книжково-брошурної форми – монографії, збірники, часописи, брошури та ін. Крім цього, релігієзнавці публікуються і видають книжки й поза межами Відділення. Вони є авторами тисяч публікацій, серед яких є і публікації соціологічної спрямованості. Зокрема, розділи „Соціологія релігії” в книгах „Академічне релігієзнавство” [4] і „Дисциплінарне релігієзнавство” [3] написав М.Бабій (основна наукова проблематика – свобода совісті). Це свідчить про те, що соціологічна тематика займає вагомe місце в наукових пошуках релігієзнавців, але вищеописана специфіка релігійних студій України не дає змогу класифікувати їх роботи за різними науковими сферами, зокрема, які з них, можна віднести конкретно до соціології.

Суб'єктивні обмеження розвитку українського релігієзнавства обумовлені тим, що воно в пошуках своєї ідентичності, за словами Л.Филипович, пішло, з одного боку, шляхом протиставлення себе богослов'ю, а з іншого – шляхом відмежування від наукового атеїзму [20, с.

69]. Іншими словами, воно, вийшовши з атеїстичних студій, не увійшло до богослов'я, досліджуючи релігію зі світських позицій. У результаті існує певна упередженість до релігієзнавців як носіїв атеїстичної традиції. Як пише А.Колодний: „Це тільки від неучтва і своєї світоглядної заангажованості (а то й тупої обмеженості) дехто з церковних діячів, в тому числі і патріарх, і єпископи, і пастори, твердять, що релігієзнавча освіта – то атеїзм. Із-за їх конфесійної зашореності для них всі інші релігії також є атеїзмом, а ще більше – ерессю” [20, с. 53].

При тому, що нині штат Відділення складає 23 наукових співробітники, лише троє із них працюють із початку його функціонування. Це – В.Єленський і П.Яроцький, які прийшли до нього з філіалу, і А.Колодний – з інститутського сектору [20, с. 27–28]. Тому говорити про тотожність українського релігієзнавства з атеїзмом немає підстав, хоча існують певні методологічні аспекти українського релігієзнавства. Але внаслідок вищеописаної ситуації, ряд дослідників релігії, здебільшого представники богословської традиції, не контактують із Відділенням релігієзнавства та іншими релігієзнавцями, що загалом призводить до негативних наслідків, зокрема до дублювання науково-дослідницьких тем.

Далі перейдемо до аналізу соціології релігії як спеціальної соціологічної теорії. У своїй статті „Над чим працюють соціологи України” В.Арбеніна зробила аналіз цього питання за результатами контент-аналізу матеріалів „Харківських соціологічних читань” за 2002–2005 рр. Отже, в них вміщено лише 9 публікацій українських авторів у галузі соціології релігії. При цьому, із соціології освіти – 49 публікацій, соціології молоді – 44, економічної соціології – 39, політичної соціології – 27, соціології культури – 25, соціології права – 20, соціології масових комунікацій – 17, етнічної соціології – 15 [2, с. 169]. Це свідчить про певні недоліки в розвитку соціології релігії в Україні як частини соціології.

Втім, розглянемо за дисертаціями та науковими публікаціями основні персоналії, які працюють у соціології релігії в соціологічній галузі. В академічній науковій установі – Інституті соціології НАН України, соціологія релігія представлена працями Л.Рязанової та М.Паращевіна. Л.Рязанова, із приходом в Інститут соціології НАНУ, стала провідним, причому практично єдиним в Україні спеціалістом у царині соціології релігії [14]. За 10 років своєї інститутської діяльності (2000–2010) вона написала понад п'ятдесят наукових праць, більшість із яких присвячені релігії, у тому числі монографію „Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст” [21].

М.Паращевін у 2001 р. в Інституті соціології НАНУ захистив дисертацію кандидата соціологічних наук (під науковим керівництвом В.Танчера) „Інтегративна функція релігії як соціального інституту в суспільстві: історико-соціологічний аналіз”, яка в 2004 р. вийшла як монографія під назвою „Інтегративна роль релігії: історико-соціологічний нарис” [15]. Крім цього, він має близько двох десятків публікацій із релігійної тематики.

Перша в Україні дисертація кандидата соціологічних наук із соціології релігії – „Стан релігійності в умовах кризи суспільства (методологічні проблеми соціологічного аналізу)”, була виконана О.Панковим в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова і захищена в Харківському державному університеті в 1996 р. Він, як доцент Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова, продовжує працювати в галузі соціології релігії, свідченням цього є понад два десятки статей із релігійної проблематики у фахових виданнях.

У 2003 р. у Київському національному університеті ім. Т.Шевченка була захищена дисертація О.Грабовець „Релігійний чинник соціально-економічної поведінки за умов глобалізаційних викликів”, а в Інституті соціології НАНУ – дисертація В.Смакоти „Етос економічної поведінки в православ'ї та юдаїзмі: порівняльний аналіз”. Вони розкривають проблематику взаємозв'язку релігійного чинника з економікою, яка від часів М.Вебера стала класичною в соціології. При цьому, якщо робота О.Грабовець захищена з соціології релігії, то робота В.Смакоти – з соціології економіки. Наразі О.Грабовець працює доцентом кафедри економічної теорії Чернігівського державного інституту економіки та управління.

У 2006 р. у Київському національному університеті ім. Т.Шевченка була захищена дисертація Ф.Шандора „Секуляризація як об'єкт соціологічної рефлексії”, виконана в

Ужгородському національному університеті. У ній описані сучасні соціальні зміни, пов'язані з процесом секуляризації. Нині Ф.Шандор займає посаду завідувача кафедрою туризму Ужгородського національного університету.

У 2007 р. в Інституті соціології НАНУ була захищена дисертація О.Богданової „Роль соціального інституту релігії в процесах демократизації: на прикладі США”, виконана в Національному університеті „Києво-Могилянська академія”. Ця дисертація написана із теорії соціальних змін, але частково стосується соціології релігії. У ній, на прикладі США, продемонстровано, що релігія сумісна з демократією та може навіть сприяти їй. Нині О.Богданова – старший викладач кафедри соціології НУ „Києво-Могилянська академія”.

В 2007 р. у Запоріжжі (Класичний приватний університет) була захищена робота Н.Зайцевої-Чіпак „Соціологічні виміри релігійної свідомості”, виконана у Львівському національному університеті ім. І.Франка, а в 2008 р. – робота Т.Серги „Сакралізація повсякденності в суспільстві, що трансформується”, виконана в Класичному приватному університеті (Запоріжжя). Обидві роботи присвячені вивченню релігійності. Н.Зайцева-Чіпак, працюючи в Українському центрі вивчення громадської думки „Соціоінформ” (м.Львів) (нині – директор цього центру) приймала участь в конкретно-соціологічних дослідженнях населення Львівської області, зокрема, вивчення релігійності. Т.Серга, провівши власне соціологічне дослідження релігійності населення в м. Запоріжжя, у своїй дисертації зробила порівняльний аналіз його результатів із результатами дослідження населення Львівщини.

У 2009 р. в Україні була захищена ще одна дисертація кандидата соціологічних наук із соціології релігії. Це робота Д.Мироновича „Головні тенденції та специфіка розвитку новітніх релігійних організацій в Україні (на прикладі неопротестантських груп)”, яка була виконана в Донецькому державному університеті управління. У ній розглянуті характерні риси організаційної побудови неопротестантських релігійних організацій в Україні та особливості залучення нових послідовників (навернення).

Отже, за роки незалежності в Україні захищено лише близько десяти кандидатських дисертацій із соціології релігії, що складає до 5% від загальної кількості дисертацій із соціології. Якщо навіть не брати до уваги дубляж деяких тем, то можна побачити, що близько половини дисертацій присвячені вивченню релігійності – основної теми радянського наукового атеїзму. Деякі роботи „паразитують” на працях класиків соціології релігії. Крім цього, лише в роботах О.Панкова, Н.Дудар, Н.Зайцевої-Чіпак, Т.Серги та Д.Мироновича наявний емпіричний компонент – результати опитування, а в останнього автора – біографічні інтерв'ю. Підсумовуючи науковий доробок соціології релігії як спеціальної соціологічної теорії, можна сказати, що він представлений досить обмежено – десятком дисертацій, одиничні монографії та декілька сотень статей.

Аналізуючи розвиток соціології релігії в релігієзнавстві та соціології України можна побачити, як однакові проблеми, так і певні особливості. Перше – це дуже низький рівень цієї дисципліни в Україні. Для порівняння можна навести цитату зі статті Л.Филипович: „На Заході соціологія релігії – чітко структурована наука. Про це, зокрема, свідчить опублікована у відомому всеєвропейському журналі „Social Compass” („Соціальний компас”, вересень 2002, том 49, № 3) міжнародна бібліографія журнальних статей за 2001 р. Тут описано 13 німецькомовних, 27 англomовних, 31 іспаномовних, 30 франкомовних, 21 італомовних, 12 португаломовних і 7 нідерландо-бельгійських соціологічних журналів. Важко сказати, скільки там перераховано статей, але їх опис зайняв журнальну площу з 420 по 477 сторінку. Запропонована каталогізація говорить про розвинуту наукову спеціалізацію, про сформовані і детально представлені блоки соціології релігії” [23, с. 98].

Соціологія релігії в релігієзнавстві представлена більшою кількістю дослідників, наукових праць та кращою організацією – Українською асоціацією релігієзнавців. Також вони мають значні міжнародні контакти і тому переважно представляють соціологію релігії за кордоном. У соціології ж дослідників релігії – одиниці, та й ті не мають особистих контактів. Водночас, навчальний компонент соціології релігії має більше перспектив у соціології, оскільки тут є окремий предмет. Втім якість його викладання бажає кращого, як і якість

навчально-методичної літератури.

Роз'єднаність релігієзнавців і соціологів призводить до дублювання наукових тем і домінування неактуальної проблематики, яка базується на висновках авторів минулого. При цьому, однаково слабким є емпіричний компонент усіх релігійних досліджень в Україні, за що здебільшого мали б відповідати соціологи. Тому перспективний напрямок роботи у галузі соціології релігії полягає в об'єднанні усіх соціологів релігії через секцію Соціологічної асоціації України та встановлення широких контактів між соціологами та релігієзнавцями і богословами. Соціологи повинні використовувати науковий доробок українських релігієзнавців і співпрацювати в галузі емпіричних досліджень. Першочерговими заходами співпраці мають стати видання підручника із соціології релігії, узгодження наукових тем та вихід на міжнародний рівень – через спільні емпіричні дослідження та наукові публікації.

Наостанок хотілося б навести приклад соціологічно-релігієзнавчої співпраці, яка має місце на філософсько-теологічному факультеті Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича. У вересні 2008 р. кафедру соціології на цьому факультеті очолив відомий в Україні релігієзнавець, д.ф.н. В.Докаш. Восени 2008 р. була затверджена кафедральна наукова тема – „Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті суспільних трансформацій: соціологічний вимір” і активізувалася робота в цьому напрямку. У травні 2009 р. серед студентів університету було проведено емпіричне дослідження релігійності [24].

Протягом 2009–2010 н. р. студентами кафедри соціології було написано декілька магістерських, дипломних і курсових робіт із соціології релігії. Один магістр соціології (випускник 2008 р.) став аспірантом, обравши тему дисертації в галузі соціології релігії. 29–30 квітня 2010 р. на факультеті була проведена Міжнародна науково-практична конференція з релігійної проблематики, учасниками якої були, як відомі в Україні релігієзнавці, так і викладачі і студенти факультету (соціологи, релігієзнавці, теологи і філософи). Крім цього, на факультеті видається часопис „Релігія та Соціум”, присвячений релігійній проблематиці, який є фаховим із соціології, філософії та історії.

Література

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / [За наук. ред. проф. А.Колодного]. – К.: Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Арбеніна В. Над чим працюють соціологи України (за результатами контент-аналізу матеріалів „Харківських соціологічних читань”) / В. Арбеніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 166-176.
3. Бабій М. Соціологія релігії в архітектоніці релігієзнавства / М. Бабій // Дисциплінарне релігієзнавство. Колективна монографія. / [За наук. ред. д.філос.н., проф. А.Колодного] / Українське релігієзнавство. – К., 2009. – Спецвипуск. – С. 107–119.
4. Бабій М.Ю. Соціологія релігії / М.Ю. Бабій // Академічне релігієзнавство. – К., 2000. – С.137-152.
5. Балабанова Н.В. Розділ 9. Соціологія релігії / Н.В. Балабанова // Спеціальні та галузеві соціології: Навчальний посібник / [Пилипенко В.Є., Попова І.М., Танчер В.В. та ін.]; під ред. В.Є. Пилипенка. – [2-е вид.] – К., 2007. – С. 212–238.
2. Веремчук В.И. Социология религии: Учеб. пособие. / В.И. Веремчук – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 254 с.
3. Гараджа В.И. Социология религии: Учеб. пособие для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей. – 3-е изд., перераб. и доп. / В.И. Гараджа – М.: ИНФРА-М, 2005. – 348 с.
4. Ерышев А.А. Социология религии: Учеб. пособие. / А.А. Ерышев, Н.П. Лукашевич – К.: МАУП, 1999. – 120 с.
5. Классики мирового религиоведения. Антология. – Т.1 / [Сост. и общ. ред. А.Н.Красникова]. – М., 1996.
6. Колодний А. Проблеми релігієзнавчої науки і освіти / А. Колодний // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 52. – С. 155–157.
7. Колодний А. Релігієзнавство: підручники і навчальні посібники / А. Колодний, Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2009. – № 52. – С. 158–160.
8. Лубський В.І. Соціологія релігії: Курс лекцій. / В.І. Лубський, В.М. Козленко, Т.Г. Горбаченко. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 204 с.
9. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков. – [2-е вид., допов. і випр.] – К.: МАУП, 2004. – 464 с. – [Розділ „Соціологія релігії”. – С. 389–409].
10. Пам'яті Людмили Рязанової / Некролог // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 190–191.
11. Парашевін М.А. Інтегративна роль релігії: історико-соціологічний нарис / М.А. Парашевін. – К.:

- Інститут соціології НАН України, 2004. – 152 с.
12. Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник / М.І. Пірен. – К.: ДП „Видавничий дім „Персонал”, 2008. – 344 с.
 13. Религиоведение. Хрестоматия / [Автор-составитель П.И.Костюкович]. – Мн., 2000.
 14. Религиоведение. Хрестоматия / [Под ред. А.Н.Красникова]. – М., 2000.
 15. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии / [Сост. В.И.Гараджа и Е.Д.Руткевич]. – М., 1994.
 16. Релігієзнавство України. В 2-х книгах. Книга друга: Релігієзнавча наука років незалежності. – Колективна монографія / [За наук. ред. д.ф.н., проф. А.Колодного]. – К.: Українська Асоціація релігієзнавців, 2010. – 258 с.
 17. Рязанова Л.С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст / Л.С. Рязанова. – К.: Біла криниця, 2004. – 240 с.
 18. Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, перспективи / [За ред. П.Косухи]. – [У 2-х част.] – К., 1994.
 19. Филипович Л. Зміст західної соціології релігії як науки і навчальної дисципліни / Л. Филипович // Українське релігієзнавство. – 2003. – № 25. – С. 98–102.
 20. Яремчук С.С. Релігійність молоді: сутнісні характеристики та специфіка прояву / С.С. Яремчук // Нова парадигма: [журнал наукових праць]. – Вип. 91. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 197–211.

Рецензент доктор філософських наук, професор Л.О.Филипович